

1 ČO JE EKONÓMIA?

Po preštudovaní tejto kapitoly budete vedieť:

- ☞ *definíciu ekonómie,*
- ☞ *rozlíšenie medzi mikroekonomiou a makroekonomiou,*
- ☞ *aké sú najdôležitejšie otázky v ekonomii,*
- ☞ *čo je charakteristické pre ekonomický spôsob myslenia,*
- ☞ *aký je rozdiel medzi pozitívnou a normatívnou ekonomikou,*
- ☞ *tri základné otázky v ekonomii.*

Čím sa zaoberá ekonómia? Je ekonómia o peniazoch? Je ekonómia o tom, ako sú ľudia schopní peniaze zarobiť a minúť? Alebo je ekonómia o podnikaní, vláde, firmách a pracovných miestach? Je ekonómia zameraná na vysvetlenie, prečo sú niektoré krajiny bohaté a iné chudobné? Je ekonómia o štátnom rozpočte a financovaní školstva a zdravotníctva? Je ekonómia o podpore najchudobnejších, sociálne odkázaných a zdravotne znevýhodnených jednotlivcoch?

Odpoveď na tieto otázky je veľmi jednoduchá. Ekonómia je o všetkých týchto otázkach. Ale to, čo stojí v centre pozornosti ekonómie, je rozhodovanie, voľba a následky, ktoré plynú z voľby pre spoločnosť a ekonomické subjekty (firmy, podnikateľov, domácnosti, spotrebiteľov).

Život každého z nás je formovaný voľbami, ktoré sme spravili alebo ktoré sa chystáme urobiť. Náš život sa bude uberať inak, ak sa po strednej škole rozhodneme zamestnať vo firme a zarobiť si na splácanie hypotéky na prvý byt, a iný priebeh života budeme mať vtedy, ak sa rozhodneme pokračovať v štúdiu na univerzite a prehlbovať si svoje poznanie v odbore, ktorý nás baví. Každý deň sme vystavovaní rozhodovaniu (ísť do centra peši, alebo použiť MHD, kúpiť si mobil na splátky, alebo v hotovosti, ísť na drahšiu dovolenku, alebo si kúpiť nový OLED televízor, nájsť si doplnkovú prácu, alebo venovať čas svojim priateľom). Po preštudovaní tejto knihy si uvedomíme, že poznatky ekonómie používame intenzívne v každodennom živote.

1.1 Definícia ekonómie

Ekonómia je veda o tom, ako spoločnosť využíva vzácne zdroje, ktoré môžu mať alternatívne použitie, na výrobu užitočných tovarov, a ako ich rozdeľuje medzi rozličné skupiny ľudí. Ekonómia je teda veda o voľbe, veda o rozhodovaní. Patrí do skupiny spoločenských vied (angl. *social science*). Slovo ekonómia má pôvod v gréčtine, vo voľnom

preklade vyjadruje pravidlá o domácom hospodárstve (*oikos* znamená dom alebo hospodárstvo a *nomos* sú pravidlá, zákony). Ekonómia nie je len súhrn poznatkov, ale vyjadruje aj spôsob uvažovania a myslenia.

Uvedme si niekoľko definícií ekonómie, ktoré nájdeme v relevantných učebniciach ekonómie:

- Ekonómia študuje, ako ľudia rozhodujú v podmienkach **vzácnosti zdrojov** a aký vplyv má ich voľba na spoločnosť (Robert H. Frank, Ben S. Bernanke).
- Ekonómia vyjadruje, ako najlepšie využiť **vzácné zdroje** v alternatívnych možnostiach (Robert Shiller).
- Ekonómia skúma, ako spoločnosť obhospodaruje svoje **vzácné zdroje** (N. Gregory Mankiw).

Vo všetkých definíciách si môžeme všimnúť kľúčové slová „vzácné zdroje“. Znamená to, že ekonómia by nebola potrebná ako veda, ak by neexistovala vzácnosť zdrojov. Existuje jeden princíp, ktorý v našich životoch dominuje: chceme viac ako môžeme dostať. Nemožnosť získať všetko to, čo chceme, sa nazýva **vzácnosť**. Vzácnosť je univerzálna vlastnosť a pramení z existencie bezlimitných ľudských potrieb a túžob vo svete obmedzených zdrojov.

Čo všetko by sme chceli mať? Chceli by sme najnovší mobil, laptop, chceme priestranný byt v bezpečnej lokalite, dobré auto, dovolenku v atraktívnej turistickej destinácii, najrýchlejší internet, nový e-bike, viac času na čítanie kníh, návštevu kina. To, čo si môžeme dovoliť kúpiť, je limitované výškou nášho príjmu a cenami, ktoré musíme zaplatiť. Náš čas je limitovaný faktom, že deň má 24 hodín. Pre všetko to, čo chceme, existujú obmedzenia. Obmedzeniami sú zdroje, ktoré má jednotlivec a spoločnosť ako celok k dispozícii.

Keďže nemôžeme mať všetko, musíme urobiť rozhodnutie – voľbu. Ak si nemôžeme kúpiť aj laptop, aj mobil, musíme urobiť voľbu, rozhodnúť sa, ktorý produkt kúpime. Uvedomujeme si, že nemôžeme ísť do kina na najnovšie filmové predstavenie a súčasne hrať squash v športovej hale, musíme sa rozhodnúť pre jednu z aktivít.

Naše rozhodovanie je ovplyvňované **podnetmi**. Jedným z podnetov je cena. Ak je napríklad cena laptopu veľmi vysoká, zvážime nákup a možno sa rozhodneme počkať a kúpiť laptop neskôr vo výpredaji za oveľa nižšiu cenu.

Ekonómia je spoločenská veda skúmajúca voľbu jednotlivcov, firiem, vlád a krajín, pričom všetci čelia fenoménu vzácnosti a reagujú na podnety pri svojom rozhodovaní.

Ekonómia sa rozdeľuje na dve základné časti, ktoré sa nedajú od seba oddeliť – mikroekonómiu a makroekonómiu. Poznatky jednej časti sú potrebné na pochopenie problémov druhej časti. Napríklad makroekonomický problém nezamestnanosti nemožno analyzovať bez mikroekonomickej kategórie, a tou je trh práce.

V ekonómii rozlišujeme dva bloky:

- mikroekonómiu,
- makroekonómiu.

2 EKONOMICKÉ MYSLENIE, ZÁKLADNÉ ZÁKONY EKONÓMIE

Po preštudovaní tejto kapitoly budete vedieť:

- ☞ *kedy sa začalo vyvíjať ekonomické myslenie,*
- ☞ *aký bol vývoj ekonomického myslenia a aké ekonomické školy vznikli,*
- ☞ *ktoré základné zákony ekonómie poznáme,*
- ☞ *prečo sú statky vzácne,*
- ☞ *aké sú princípy uvažovania v ekonómii.*

2.1 Ekonomické myslenie

Začiatky ekonomického myslenia

Ludia už od počiatku uvažovali nad tým, ako čo najlepšie alebo efektívne využiť zdroje, ktoré im príroda ponúkala. Neskôr začali uvažovať nad tým, ako čo najlepšie hospodáriť, teda využívať a používať dostupné zdroje. Ekonómia ako taká sa začala rozvíjať v antickom Grécku a prvými mysliteľmi boli **Xenofón, Platón a Aristoteles**.

V stredoveku bola ekonómia, ako aj hospodárstvo pod vplyvom cirkvi a kresťanského učenia. Nie je teda prekvapením, že ekonómiou sa zoberali vzdelanci toho obdobia – mnísi. Najvýznamnejší predstaviteľ ekonomického myslenia stredoveku bol taliansky mních **Tomáš Akvinský**.

Na začiatku novoveku, po zámorských objavoch a rozmachu obchodu s kolóniami, začali vznikať ekonomické teórie vysvetľujúce fungovanie trhového hospodárstva. V 17. a 18. storočí sa vo Francúzsku, ale najmä v Anglicku rozvinul **merkantilizmus**. Podstatou merkantilistickej teórie bolo, že **zdroj bohatstva krajiny spočíva v drahých kovoch, ktorých prílev do krajiny zabezpečuje zahraničný obchod**. Vývoz drahých kovov z krajiny bol zakázaný. Cieľom krajiny bolo zabezpečiť aktívnu platobnú bilanciu. Charakteristickou črtou neskoršej etapy merkantilizmu je tiež rozvoj manufaktúrnej výroby. Najvýznamnejšími predstaviteľmi merkantilizmu sú Jean-Baptiste Colbert (Francúzsko) a Thomas Mun (Anglicko).

V druhej tretine 18. storočia vzniklo vo Francúzsku ekonomické učenie nazývané **fyziokratizmus**. Toto učenie bolo reakciou na merkantilizmus a za hlavný zdroj bohatstva považuje pôdu a prírodné zdroje. Podľa fyziokratov len **pôda a poľnohospodárstvo**

vytvárajú nové hodnoty, pričom ostatné odvetvia len transformujú statky z jednej formy na inú formu. Hlavným predstaviteľom fyziokratizmu je François Quesnay.

Vznik ekonómie ako vedy

Postupným a ustavične sa zvyšujúcim počtom obyvateľstva, rozsiahlejším a intenzívnejším používaním zdrojov sa čoraz viac do popredia dostáva otázka ich efektívneho využívania. Vznik ekonomickej vedy je spojený so vznikom **klasickej ekonómie**, ktorá sa začala rozvíjať v Anglicku na konci 18. a na začiatku 19. storočia. Základom klasickej ekonómie bolo **určenie hodnoty tovarov a služieb**, pričom v rôznych podobách klasickej ekonómie vychádzajú z teórie pracovnej hodnoty. To znamená, že hodnota tovarov a služieb je daná hodnotou práce, ktorá bola na daný tovar alebo službu použitá.

Najvýznamnejším predstaviteľom klasickej ekonómie je **Adam Smith**. Vo svojom diele *Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov* (1776) predstavil myšlienku hospodárskej slobody. Podľa nej je trhový mechanizmus samočinný a samoregulujúci sa systém. Existuje tu „**neviditeľná ruka trhu**“, ktorá zabezpečí túto samoreguláciu. Fungovanie trhovej ekonomiky je možné za predpokladu slobody človeka, vlastníctva a podnikania. Všetky **ekonomické javy vyplývajú z prirodzenej povahy človeka a jeho egoizmu**. Tým, že človek sleduje svoje vlastné záujmy, prispieva k efektívnemu fungovaniu celého ekonomického systému. Podľa Smitha štátu pripadajú len tri základné úlohy – zabezpečiť poriadok a spravodlivosť vnútri krajiny, ochraňovať krajinu pred vonkajším nebezpečenstvom a starať o tie statky, o ktoré podnikatelia nemajú záujem, pretože sa nevyplácajú.

Ďalším významným predstaviteľom klasickej ekonómie je **David Ricardo**. Jeho významným prínosom je vysvetlenie zákona klesajúcich výnosov, objasnenie podstaty pozemkovej renty a vysvetlenie teórie komparatívnych výhod.

Veľmi známym klasickým ekonómom je **Jean Babtiste Say**. Say sformuloval základný zákon klasickej ekonómie, ktorý tvrdí, že **ponuka si automaticky vytvára dopyt**. To znamená, že v prípade dokonalej konkurencie trhový mechanizmus zabezpečí, že všetky vyrobené statky si nájdu svoj odbyt, teda sa predajú.

Inými významnými predstaviteľmi klasickej ekonómie boli tiež Wiliam Petty, Thomas Robert Malthus a John Stuart Mill.

Reakciou na klasickú ekonómiu a vývoj kapitalizmu bol **utopický socializmus**. Utopickí socialisti **poukazovali najmä na negatívne črty kapitalizmu**, akými boli vykoisťovanie pracovnej sily a rozmach chudoby. Predstaviteľmi utopického socializmu sú Thomas More a Tommaso Campanella. Neskôr, v období vrcholného utopického socializmu, sú významnými predstaviteľmi Robert Owen, Henri de Saint-Simon a Charles Fourier.

Ako reakciu na učenie klasickej ekonómie by sme mohli zaradiť aj prácu **Karla Marxa**. Marx vo svojom diele *Kapitál* (trojdielna publikácia) poukazuje na negatívne črty kapitalizmu a ako východisko vidí vytvorenie spoločného vlastníctva, ktoré by obmedzilo konflikty v spoločnosti. Práve Marxovo učenie bolo základom vytvárania komunizmu a socialistického zriadenia mnohých krajín.

3 DÁTA, GRAFY A MODELY V EKONÓMII

Po preštudovaní tejto kapitoly budete vedieť:

- ☞ aké najčastejšie grafy sa v ekonómii používajú,
- ☞ ktorá premenná je závislá a ktorá nezávislá,
- ☞ ako prečítať a interpretovať lineárnu funkciu,
- ☞ čo je to sklon priamky a prečo ho potrebujeme poznať,
- ☞ čo je korelácia a čo kauzalita,
- ☞ ako správne určiť percentuálne vyjadrenie údajov.

Na poukázanie mnohých javov, konceptov alebo teórií sa v ekonómii používajú grafy. Grafy umožňujú prehľadne preskúmať zloženie, vývoj alebo vzťah dvoch skúmaných javov alebo premenných. Grafy tak slúžia na vizualizáciu skúmaných javov alebo procesov. Uľahčujú rozumieť javom, ktoré v textovej podobe nemusia byť zrejme a jasné. Grafické vyjadrenie býva v takýchto prípadoch oveľa prijateľnejšie. Predstavme si napríklad, že by sme v texte opisovali vývoj ceny nejakého statku za posledných desať rokov. Je zrejme, že grafické vyjadrenie je v tomto prípade oveľa praktickejšie a tiež si ho určite zapamätáme viac alebo rýchlejšie ako z písaného textu.

3.1 Grafy s jednou premennou

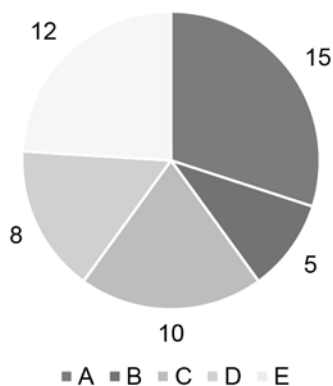
V mnohých prípadoch chceme v ekonómii poukázať na **vývoj jednej premennej**. Príkladom takejto premennej môže byť počet predaných výrobkov, cena výrobkov, náklady firmy na výrobu, hrubý domáci produkt krajiny, množstvo peňazí v obehu a množstvo ďalších premenných.

Prvým typom grafu, ktorý si vysvetlíme, je **koláčový graf**.

Koláčový graf najčastejšie slúži na prehľadné rozloženie jednej premennej do viacerých kategórií.

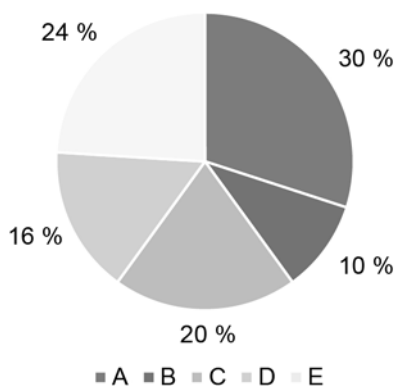
Príklad:

Ako príklad na použitie koláčového grafu môžeme použiť množstvo rôznych typov výrobkov predaných jednou firmou svojim spotrebiteľom. V koláčovom grafe vieme jednoducho jednotlivými výsekami určiť, v akom množstve sa jednotlivé produkty predávali, alebo vieme určiť percentuálny podiel ich predaja. Uvedme si príklad. Ak firma predala spolu 50 ks výrobkov, na grafe vidíme, že z výroku A predala 15 ks, z výrobku B 5 ks, z výrobku C 10 ks, z výrobku D 8 ks a z výrobku E predala 12 ks. V koláčovom grafe môžeme tieto predaje určiť percentuálne, kde celkový predaj 50 ks predstavuje 100 % predaja.

Graf 3.1 **Koláčový graf (absolútne hodnoty)**

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Graf 3.2 **Koláčový graf (relatívne hodnoty)**

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Ďalším príkladom grafu s jednou premennou je **stĺpcový graf**.

4 DOPYT A PONUKA, TRHOVÝ MECHANIZMUS

Po preštudovaní tejto kapitoly budete vedieť:

- ☞ čo je trh,
- ☞ ako funguje trhovú mechanizmus,
- ☞ ako sa rozhodujeme o množstve tovaru, ktoré kúpime,
- ☞ čo určuje cenu tovaru alebo služby,
- ☞ ako cena tovaru ovplyvňuje výrobu a spotrebu,
- ☞ čo znamená nedostatok tovarov a prebytok tovarov,
- ☞ prečo sa ceny regulujú.

Určite sa často vyberiete s priateľmi do nákupného centra, kde je obrovský počet obchodov a prevádzok ponúkajúcich rôzne tovary a služby, ako kníhkupectvá, potraviny, odevné reťazce, kaviarne alebo foodcourty. Všade nachádzate zákazníkov s nákupnými taškami, ktorí kúpili tovary, o ktoré mali záujem. Nákupné centrum je príklad dobre fungujúceho systému, ktorý koordinuje všetky činnosti tak, aby sa tovary dostali od výrobcov k ľuďom – spotrebiteľom, ktorí majú záujem ich kúpiť. Podobne funguje hospodársky systém, ktorý nazývame ekonomika. Ekonomika funguje správne vtedy, ak dokáže dodávať tovary a služby, ktoré potrebujú a žiadajú obyvatelia – spotrebiteľia. Slovenská republika, ako aj všetky európske krajiny majú trhovú ekonomiku, čo znamená, že výroba a spotreba sú výsledkom decentralizovaných rozhodnutí mnohých firiem a jednotlivcov.

Ekonomika je systém koordinácie aktivít v krajine. **Trh** predstavuje všetky možné formy vzťahov medzi rôznymi subjektmi (domácnosťami a firmami), v ktorých ide o kúpu a predaj. **Trhová ekonomika** je ekonomika, v ktorej všetky rozhodnutia o výrobe a spotrebe sú realizované samotnými firmami – výrobcami a spotrebiteľmi.

Akú úlohu plní trhovú mechanizmus? **Trhovú mechanizmus** má tendenciu neprestajne obnovovať trhovú rovnováhu a poskytuje informáciu, ako ponuka a dopyt vytvárajú určitý druh stability a poriadku na trhu, ktorý označujeme pojmom rovnováha. Trhovú mechanizmus môžeme aplikovať na rôzne trhy, ako trh s kávou, trh s nehnuteľnosťami, trh s ovocím, ale aj s hokejovými hráčmi. Na každom z týchto trhov je množstvo tovaru, ktoré sa vyrába, a cena, za ktorú sa tovar kupuje a predáva, určené vzá-

jomným pôsobením dopytu (správanie a rozhodovanie kupujúcich) a ponuky (správanie a rozhodovanie predávajúcich).

Trh akéhokoľvek statku, napríklad trh s kávou, vytvárajú kupujúci a predávajúci. **Cena** je určovaná všetkými predávajúcimi a kupujúcimi, ktorí sa nachádzajú na trhu. Väčšina trhov v trhových ekonomikách má charakter konkurenčného trhu.

Konkurenčný trh je trh, na ktorom je mnoho predávajúcich a kupujúcich, takže každý z nich má iba zanedbateľný vplyv na trhovú cenu.

Základnými účastníkmi na trhu sú domácnosti, firmy a vláda.

Každá osoba, firma, inštitúcia môže byť účastníkom na trhu. Každý účastník prichádza na trh, aby naplnil určité svoje ciele.

Účastníci trhu sú:

- **domácnosti** – predstavujú spotrebiteľov, sú to rodiny alebo jednotlivci. Majú určité príjmy (mzda, štipendium, starobný dôchodok) a tieto príjmy vydávajú najmä na nákupy spotrebných statkov. Okrem toho domácnosti môžu určitú časť svojich príjmov ušetriť, a teda tvoriť úspory. Spotrebiteľia majú záujem nakúpiť čo najväčšie množstvo tovarov a služieb. Ich cieľom je maximalizovať úžitok (uspokojenie), ktorý zo svojho dôchodku môžu získať. Výška dôchodku je pre nich limitujúcim faktorom, ktorý spôsobuje, že spotrebiteľia musia urobiť výber – voľbu, na aké statky minú časť dôchodku;
- **firmy** – ako účastníci na trhu sa snažia o maximalizáciu zisku ako rozdielu medzi celkovými príjmami z predaja a celkovými nákladmi. Firmy sú ekonomické subjekty, ktoré organizujú podnikanie. Podnikanie môže byť zamerané na výrobu (produkcia automobilov), poskytovanie služieb (napr. krajčírstvo, kaderníctvo) alebo ide o obchodovanie;
- **vláda** – subjekt, ktorý môže výrazne zasahovať do ekonomiky. Cieľom vlády a vládnych inštitúcií je stanovovať pravidlá a rámce (zákony, predpisy, nariadenia) a stanovovať podmienky ekonomickej činnosti (dane, odvody, clá). Vládne inštitúcie však tiež nakupujú od firiem tovary a služby (pre štátnu správu, štátne školy, nemocnice, armádu, políciu) a investujú do infraštruktúry, napríklad diaľnic či železníc. Vláda tiež prerozdeľuje finančné prostriedky ako jednostranné transfery v podobe sociálnych dávok.

4.1 Dopyt a krivka dopytu

Ľudia uspokojujú svoje potreby prostredníctvom trhu tovarov a služieb. Je to najznámejší trh, pretože každý jednotlivec nakupuje potraviny, cestovné lístky, oblečenie alebo letenky. Domácnosti ako spotrebiteľia vystupujú ako kupujúci na trhu tovarov a služieb. Rozhodujú sa, čo a v akých množstvách budú spotrebúvať. Cieľom spotrebiteľov je maximalizovať uspokojenie svojich potrieb.

5 ELASTICITA

Po preštudovaní tejto kapitoly budete vedieť:

- ☞ *čo je elasticita a ako súvisí s dopytom a ponukou,*
- ☞ *význam elasticity dopytu, ktorá meria reakciu požadovaného množstva na zmenu ceny,*
- ☞ *význam elasticity ponuky, ktorá vyjadruje reakciu ponúkaného množstva na zmenu ceny,*
- ☞ *ako vypočítať cenovú elasticitu dopytu a cenovú elasticitu ponuky,*
- ☞ *aké faktory ovplyvňujú, či dopyt a ponuka sú elastické alebo neelastické,*
- ☞ *aký vzťah je medzi cenovou elasticitou dopytu a celkovým príjmom firmy,*
- ☞ *čo je krížová cenová elasticita dopytu,*
- ☞ *ako vypočítame dôchodkovú elasticitu dopytu.*

V kapitole o trhovom mechanizme sme sa naučili čo je dopyt a čo ovplyvňuje naše rozhodovanie o množstve tovarov, ktoré si nakúpime. Podľa zákona dopytu s rastom ceny klesá požadované množstvo. Má však zmena ceny vplyv aj na naše výdavky? Ak sa zvýši cena minúty hovoru z mobilných telefónov, pravdepodobne znížime množstvo prevolaných minút, ale nie je isté, či to povedie aj k zníženiu celkovej sumy, ktorú vynaložíme za prevolané hovory. Odpoveď závisí od pružnosti (reakcie) požadovaného množstva tovarov na zmenu ceny. Pre kvantifikáciu vplyvu zmeny ceny na požadované alebo ponúkané množstvo sa v ekonómii používa pojem elasticita.

5.1 Elasticita dopytu

Cenová elasticita dopytu vyjadruje reakciu spotrebiteľov na zmenu ceny. Cenová elasticita dopytu (alebo jednoducho elasticita dopytu) porovnáva percentuálnu zmenu množstva s percentuálnou zmenou ceny.

Výpočet cenovej elasticity dopytu

Ako môžeme vypočítať elasticitu dopytu? Poďme stanoviť vzorec krok po kroku. V prvom rade vypočítajme percentuálnu zmenu požadovaného množstva a percentuálnu zmenu ceny. Tieto údaje zodpovedajú pohybu pozdĺž krivky dopytu.

*% zmena požadovaného množstva =
= zmena požadovaného množstva / priemerné požadované množstvo*

$$\text{t. j. } \frac{(Q_2 - Q_1)}{(Q_1 + Q_2) / 2} \quad (1)$$

kde: Q_1 predstavuje pôvodné množstvo,
 Q_2 – nové množstvo.

% zmena ceny = zmena ceny / priemerná cena

$$\text{t. j. } \frac{(P_2 - P_1)}{(P_1 + P_2) / 2} \quad (2)$$

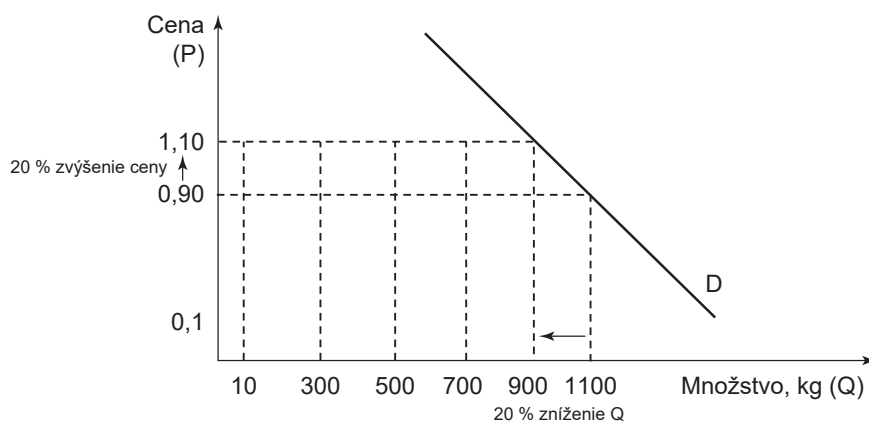
kde: P_1 predstavuje pôvodnú cenu,
 P_2 – nová cena.

Potom môžeme stanoviť vzorec na výpočet cenovej elasticity dopytu ako:

$$E_d = \frac{\frac{Q_2 - Q_1}{\text{priemerné } Q}}{\frac{P_2 - P_1}{\text{priemerná } P}} \quad (3)$$

Pr í k l a d :

Uveďme jednoduchý príklad na výpočet cenovej elasticity dopytu. Cena jabĺk sa zvýšila z 0,90 eura na 1,10 eura za kilogram, čo spôsobilo zníženie nákupov jabĺk z 1 100 kg na 900 kg. Túto situáciu môžeme znázorniť aj graficky:

Graf 5.1 **Jednotková elasticita**

Zdroj: Vlastné spracovanie.